

پیامدهای تعارض نقش‌ها در تغییر هویت زنانه بر اساس آموزه‌های دینی

مهلا امامی گوهری^۱

چکیده

این مقاله به بررسی پیامدهای تعارض نقش‌ها بر تغییر هویت زنانه با تکیه بر آموزه‌های دینی می‌پردازد. در دنیای معاصر، زنان با چالش‌های پیچیده‌ای در زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی و خانوادگی روبه‌رو هستند که می‌تواند به تعارضات نقش‌های آن‌ها منجر شود. این تعارضات، شامل تناقضات بین نقش‌های سنتی و مدرن، فشارهای شغلی و خانوادگی و انتظارات اجتماعی متناقض است. آموزه‌های دینی در بسیاری از جوامع نقش مهمی در شکل‌دهی به هویت زنانه ایفا می‌کنند و می‌توانند به‌عنوان مبنای تحلیلی برای درک این تعارضات مورد استفاده قرار گیرند. هدف این مقاله بررسی پیامدهای تعارض نقش‌ها در تغییر هویت زنانه بر اساس آموزه‌های دینی است. روش جمع‌آوری اطلاعات مبتنی بر مطالعه کتابخانه‌ای و روش تحقیق مبتنی بر تحلیل و توصیف محتوای منابع دینی و مطالعات جامعه‌شناختی است. نتایج نشان می‌دهد که تعارض نقش‌ها منجر به شکل‌گیری هویت‌های چندگانه، تزلزل در هویت سنتی و افزایش استرس در زنان می‌شود. آموزه‌های دینی بر اولویت نقش خانوادگی و حفظ عفاف تأکید دارند که گاه با نقش‌های اجتماعی مدرن در تعارض قرار می‌گیرد. راهکارهایی چون ایجاد تعادل میان نقش‌ها، بازتعریف هویت زنانه بر اساس آموزه‌های دینی و افزایش حمایت‌های اجتماعی پیشنهاد می‌شود. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که آموزه‌های دینی می‌توانند به‌عنوان منابع حمایتی و راهنما برای زنان در مواجهه با تعارضات نقش‌ها عمل کنند و به حفظ و تقویت هویت زنانه در شرایط متغیر کمک کنند. این مقاله به لزوم توجه به سازگاری بین اصول دینی و نیازهای معاصر زنان اشاره می‌کند.

کلیدواژه‌ها: آموزه‌های دینی، تعارض نقش‌ها، هویت زنانه

^۱ سطح دو، مدرسه علمی تخصصی فاطمیه کرمان، aaiat919@gmail.com

مقدمه

موضوع این مقاله بررسی پیامدهای تعارض نقش‌ها در تغییر هویت زنانه بر اساس آموزه‌های دینی است. تعارض نقش به وضعیتی اطلاق می‌شود که در آن فرد با انتظارات متضاد از نقش‌های مختلف خود مواجه می‌شود. در مورد زنان، این تعارض اغلب میان نقش‌های خانوادگی سنتی و نقش‌های اجتماعی و شغلی جدید رخ می‌دهد. این تعارض می‌تواند پیامدهای متعددی بر هویت زنانه داشته باشد، از جمله شکل‌گیری هویت‌های چندگانه، تزلزل در هویت سنتی و افزایش استرس. آموزه‌های دینی نگاه خاصی به جایگاه و هویت زن دارند که گاه با برخی تغییرات اجتماعی در تعارض قرار می‌گیرد. این آموزه‌ها بر اولویت نقش خانوادگی و حفظ عفاف تأکید دارند که ممکن است با برخی نقش‌های اجتماعی مدرن در تعارض باشد.

این مقاله به دنبال بررسی و تحلیل این پیامدها و ارائه راهکارهایی برای کاهش تعارضات و ایجاد تعادل میان نقش‌های مختلف زنان با توجه به آموزه‌های دینی است. همچنین، این پژوهش اهمیت نگاه جامع و متعادل به موضوع هویت زنانه را با توجه به آموزه‌های دینی و تحولات اجتماعی نشان می‌دهد. در دهه‌های اخیر، با ورود گسترده زنان به عرصه‌های اجتماعی و اقتصادی، شاهد تغییرات چشمگیری در نقش‌ها و هویت زنان بوده‌ایم. این تحولات گاه منجر به تعارض میان نقش‌های سنتی و مدرن زنان شده است. از سوی دیگر، آموزه‌های دینی نیز نگاه خاصی به جایگاه و هویت زن دارند که گاه با برخی تغییرات اجتماعی در تعارض قرار می‌گیرد. این تعارض نقش‌ها می‌تواند پیامدهای متعددی بر هویت زنانه داشته باشد که نیازمند بررسی دقیق است.

مطالعات متعددی در زمینه تعارض نقش‌ها و تأثیر آن بر هویت زنان انجام شده است. گرین هاوس و بیوتل به بررسی تعارض کار-خانواده پرداخته و آن را ناشی از ناسازگاری نقش‌ها دانسته‌اند. پارسونز نیز در نظریه خود به تأثیر تعدد نقش‌ها بر ایجاد تعارض و فشار روانی اشاره کرده است. همچنین، مطالعات فمینیستی مانند کار پاتریشیا هیل کالینز به اهمیت در نظر گرفتن تقاطع ستم‌های جنسی، نژادی و طبقاتی در بررسی هویت زنان پرداخته‌اند. بررسی تعارض نقش‌های خانوادگی و اجتماعی بانوان و ارائه‌ی الگوی مناسب برای زندگی خانوادگی زنان شاغل» (نوشته محمدتقی کرمی، فیروزه کرمی) و ارائه الگوی تعارض هویتی زنان (نوشته مینا معروف پور، خدیجه سفیری، افسانه توسلی، ساسان ودیعه) دو مقاله‌ای هستند که به بررسی تعارض هویتی زنان و عوامل مؤثر بر آن می‌پردازد ولیکن مقاله‌ای با عنوان اختصاصی این‌جانب مشاهده

نشده است. بررسی پیامدهای تعارض نقش‌ها بر هویت زنانه از منظر آموزه‌های دینی از چند جهت ضروری است:

۱. شناخت بهتر چالش‌های هویتی زنان در جامعه معاصر
 ۲. ارائه راهکارهایی برای کاهش تعارضات و ایجاد تعادل میان نقش‌های مختلف
 ۳. کمک به سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و اجتماعی در حوزه زنان
 ۴. ایجاد همسویی میان آموزه‌های دینی و نیازهای جامعه مدرن
- سؤالی که در این تحقیق به دنبال آن هستیم این است که پیامدهای تعارض نقش‌ها بر تغییر هویت زنانه چیست و چگونه می‌توان بر اساس آموزه‌های دینی با این پیامدها مواجه شد؟
- هدف اصلی این پژوهش، بررسی و تحلیل پیامدهای تعارض نقش‌ها در تغییر هویت زنانه بر اساس آموزه‌های دینی است. همچنین، این تحقیق به دنبال ارائه راهکارهایی برای کاهش تعارضات و ایجاد تعادل میان نقش‌های مختلف زنان با توجه به آموزه‌های دینی است.

۱ - مفهوم تعارض نقش

تعارض نقش به وضعیتی اطلاق می‌شود که در آن فرد با انتظارات متضاد از نقش‌های مختلف خود مواجه می‌شود؛ به عبارت دیگر، تعارض نقش زمانی رخ می‌دهد که انتظارات هنجاری رقیب و متناقضی که مربوط به اجرای موقعیت‌های اجتماعی هستند، بر یک فرد تحمیل می‌شوند.

این تعارض اغلب در شرایطی پیش می‌آید که فرد باید در یک‌زمان، دست‌کم دو نقش را اجرا کند که هرکدام از آن‌ها انتظارات متضادی دارند. برای مثال، در مورد زنان، این تعارض اغلب میان نقش‌های خانوادگی سنتی و نقش‌های اجتماعی و شغلی جدید رخ می‌دهد.

تعارض نقش می‌تواند پیامدهای مختلفی داشته باشد، از جمله استرس روان‌شناختی، ترک نقش و یا تغییر اجتماعی. همچنین، این تعارض می‌تواند منجر به تنش‌ها و فشارهای روحی و روانی شود و آسیب‌های جدی هم بر کار و اشتغال و هم بر خانه و خانواده وارد کند.^۱

^۱ کرمی، بررسی تعارض نقشه‌ای خانوادگی و اجتماعی بانوان و ارائه‌ی الگوی مناسب برای زندگی خانوادگی زنان شاغل، ص ۹.

۲ - مفهوم هویت زنانه

هویت زنانه مجموعه‌ای از ویژگی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهایی است که جامعه برای زنان تعریف می‌کند و زنان نیز آن را درونی می‌سازند. این هویت می‌تواند تحت تأثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی و دینی دچار تغییر و تحول شود. هویت زنانه مفهومی چندبعدی و پیچیده است که از تعامل عوامل فردی، اجتماعی، فرهنگی و دینی شکل می‌گیرد. این مفهوم به برداشت و درک زنان از خود به عنوان یک زن اشاره دارد و شامل موارد زیر است:

۱. تصور و ادراک فرد از خود به عنوان یک زن

۲. مجموعه‌ای از ویژگی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهایی که جامعه برای زنان تعریف می‌کند و زنان آن را درونی می‌سازند

۳. شامل ابعاد روان‌شناختی، جامعه‌شناختی و زیست‌شناختی

۴. متأثر از آموزه‌های دینی، فرهنگ عامه و تحولات اجتماعی

هویت زنانه مفهومی پویا و متغیر است که در طول تاریخ دستخوش تغییرات زیادی شده است. این تغییرات شامل گذار از نقش‌های سنتی به نقش‌های مدرن، افزایش حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی و اقتصادی، تغییر در الگوهای ازدواج و فرزندآوری و افزایش آگاهی‌های جنسیتی و حقوق زنان می‌شود.^۱

در جوامع در حال گذار، زنان با افزایش سطح تحصیلات و آگاهی خود و به دنبال آن کسب شغل و نقش اجتماعی در بیرون از خانه، از هویت‌های صرفاً مادری و همسری به سمت هویت‌های جدید در حرکت‌اند. این امر می‌تواند منجر به تعارض‌های هویتی شود، زیرا بخشی از هویت فرد به تصور و انتظارات دیگران برمی‌گردد.^۲

^۱ معروف پور، سفیری، ارائه الگوی تعارض هویتی زنان، ص ۶۲.

^۲ معروف پور، سفیری، تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر تعارض هویتی زنان شهر نقده، ص ۲۴۹.

از دیدگاه دینی، هویت زنانه بر اساس آموزه‌های اسلامی تعریف می‌شود که بر اهمیت نقش‌های زنانه همچون مادری، همسری و خانواده‌داری تأکید دارد، درعین‌حال که به رشد و شکوفایی زنان در عرصه‌های مختلف اجتماعی نیز توجه دارد.^۱

درمجموع، هویت زنانه مفهومی است که از تعامل پیچیده عوامل فردی، اجتماعی، فرهنگی و دینی شکل می‌گیرد و در طول زمان و در بسترهای مختلف دستخوش تغییر و تحول می‌شود.

۳- پیامدهای تعارض نقش‌ها

۱. پیامد افزایش استرس و فشار روانی: همزمانی ایفای نقش‌های خانوادگی و اجتماعی، فشار مضاعفی بر زنان وارد می‌کند که می‌تواند به بروز اضطراب، افسردگی و مشکلات روانی منجر شود.

۲. تمایل نداشتن به فرزندآوری یکی از پیامدهای مهم تعارض نقش‌ها در زنان است که به‌ویژه در جوامع مدرن و تحت تأثیر تغییرات فرهنگی و اجتماعی به‌وضوح مشاهده می‌شود. این پدیده می‌تواند به تغییر هویت زنانه و کاهش احساس مسئولیت نسبت به نقش مادری منجر شود زنان را در موقعیتی قرار می‌دهد که مجبورند بین ایفای نقش مادری و دنبال کردن اهداف شغلی و اجتماعی خود انتخاب کنند. این فشارها ممکن است باعث شود که زنان به فرزندآوری تمایل کمتری نشان دهند، زیرا آن‌ها احساس می‌کنند که نمی‌توانند به‌طور همزمان به هر دو نقش به‌خوبی بپردازند.

۳. پیامد دیگر کاهش کیفیت تربیت فرزندان می‌باشد زنان ممکن است به دلیل مشغله‌های کاری و اجتماعی، زمان کمتری برای تربیت و مراقبت از فرزندان خود داشته باشند که این موضوع می‌تواند بر روی روابط عاطفی و تربیتی تأثیر منفی بگذارد درست به وظیفه مادری عمل نکنند.

با افزایش فردگرایی و تغییر نگرش‌ها نسبت به خانواده و مادری، نقش مادری ممکن است کمتر مورد ارزش‌گذاری قرار گیرد. این تغییر در ارزش‌ها می‌تواند منجر به کاهش تمایل زنان به فرزندآوری شود، زیرا آن‌ها احساس می‌کنند که نقش‌های اجتماعی و شغلی آن‌ها مهم‌تر از فرزندآوری است

^۱ <https://farsi.khamenei.ir>

فشارهای روانی و استرس ناشی از تعارض نقش‌ها کمک کرده و به زنان این امکان را بدهند که به‌عنوان افراد مستقل و توانمند در جامعه عمل کنند؛ بنابراین، توجه به این موضوع و ایجاد زیرساخت‌های لازم برای حمایت از زنان در جامعه، ضروری است.

نتیجه‌گیری

نتایج تحقیق حاضر با عنوان «پیامدهای تعارض نقش‌ها در تغییر هویت زنانه بر اساس آموزه‌های دینی» به شرح زیر هست:

- در آموزه‌های اسلامی، مقام والای مادری و تربیت فرزندان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین وظایف زنان مطرح شده است؛ اما با ورود زنان به عرصه‌های اجتماعی و اشتغال، این نقش به حاشیه رانده شده و زنان کمتر فرصت می‌کنند به وظایف مادری خود بپردازند. این امر می‌تواند آسیب‌های جدی به تربیت فرزندان و انتقال ارزش‌های دینی به آنان وارد کند.

- تعارض نقش‌ها باعث می‌شود زنان دچار سردرگمی و تنش‌های روحی و روانی شوند که این خود می‌تواند بر سلامت جسمی و روانی آنان تأثیر منفی بگذارد. درنهایت، کم‌رنگ شدن نقش مادری و تغییر هویت زنانه می‌تواند به تضعیف بنیان خانواده و افزایش آسیب‌های اجتماعی منجر شود. بنابراین، ضروری است با بازگشت به آموزه‌های دینی و تقویت نقش مادری زنان، از آسیب‌های تعارض نقش‌ها پیشگیری کرد و زمینه را برای تحقق هویت اصیل زنانه در چارچوب ارزش‌های اسلامی فراهم آورد. بر اساس آموزه‌های دینی، تعارض نقش‌ها و تغییر هویت زنانه می‌تواند پیامدهای منفی متعددی داشته باشد. یکی از مهم‌ترین این پیامدها، کم‌رنگ شدن نقش مادری زنان است.

- در آموزه‌های اسلامی، مقام والای مادری و تربیت فرزندان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین وظایف زنان مطرح شده است؛ اما با ورود زنان به عرصه‌های اجتماعی و اشتغال، این نقش به حاشیه رانده شده و زنان کمتر فرصت می‌کنند به وظایف مادری خود بپردازند. این امر می‌تواند آسیب‌های جدی به تربیت فرزندان و انتقال ارزش‌های دینی به آنان وارد کند.

- تعارض نقش‌ها باعث می‌شود زنان دچار سردرگمی و تنش‌های روحی و روانی شوند که این خود می‌تواند بر سلامت جسمی و روانی آنان تأثیر منفی بگذارد. درنهایت، کم‌رنگ شدن نقش مادری و تغییر هویت زنانه می‌تواند به تضعیف بنیان خانواده و افزایش آسیب‌های اجتماعی منجر شود. بنابراین، ضروری است با بازگشت به آموزه‌های دینی و تقویت نقش مادری زنان، از آسیب‌های تعارض نقش‌ها پیشگیری کرد و زمینه را برای تحقق هویت اصیل زنانه در چارچوب ارزش‌های اسلامی فراهم آورد.

-این تضادها منجر به ظهور تعارض‌های درونی و بیرونی برای زنان می‌شود که ممکن است به انزوای اجتماعی، فشار روانی و سردرگمی هویتی منجر گردد. زنان در تلاش برای همسو کردن نقش‌های مختلف خود با آموزه‌های دینی و نیازهای مدرن، با چالش‌هایی مواجه می‌شوند که نیازمند بررسی است.

- درک عمیق‌تر از تأثیرات تعارض‌های نقش‌ها و آموزه‌های دینی بر هویت زنانه می‌تواند به ایجاد سیاست‌ها و رویکردهای کارآمدتری منجر شود که به توازن میان حفظ ارزش‌های دینی و پذیرش تغییرات مدرن کمک کند.

-برای مدیریت این تعارضات و تقویت هویت زنانه، ایجاد تعادل میان نقش‌های مختلف ضروری است. زنان باید توانایی مدیریت همزمان نقش‌های خانوادگی و اجتماعی خود را داشته باشند. به همین دلیل، افزایش حمایت‌های اجتماعی و خانوادگی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این حمایت‌ها می‌توانند به زنان کمک کنند تا فشارهای ناشی از تعارض نقش‌ها را کاهش دهند و به حفظ هویت خود بپردازند.

-درنهایت، توجه به این موضوع به‌ویژه در سیاست‌گذاری‌های اجتماعی و فرهنگی، می‌تواند به بهبود وضعیت زنان و تقویت هویت زنانه در جوامع معاصر کمک کند. با ایجاد فضایی حمایتگر و متعادل، می‌توان به زنان این امکان را داد که در عین حفظ ارزش‌های دینی، به رشد و شکوفایی در عرصه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی دست یابند.

منابع

۱. قرآن
۲. مطهری، مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، تهران: صدرا. ۱۳۵۷ ه. ش.
۳. زیبایی نژاد، محمدرضا، هویت و نقش‌های جنسیتی، قم: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، ۱۳۸۸ ه. ش.
۴. آبوت، پامالا و والاس، کلر، جامعه‌شناسی زنان، ترجمه منیژه نجم عراقی. تهران: نشر نی. ۱۳۸۲ ه. ش.
۵. کرمی، محمدتقی، کرمی، فیروزه، بررسی تعارض نقشه‌ای خانوادگی و اجتماعی بانوان و ارائه‌ی الگوی مناسب برای زندگی خانوادگی زنان، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده شاغل، شماره ۶۴، تابستان ۱۳۹۴.
۶. معروف پور، مینا، سفیری خدیجه، ارائه الگوی تعارض هویتی زنان، زن و مطالعات خانواده، شماره ۳۸، دی ۱۳۹۷.
۷. معروف پور مینا، خدیجه سفیری، تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر تعارض هویتی زنان شهر نقده، فصلنامه علمی مطالعات زن خانواده، شماره ۱، بهار ۱۴۰۳ ه. ش.
۸. نجفیان آزاده، حسام پور، سعید، پورگیو فریده، تحلیل انتقادی گفتمان‌های قدرت و جنسیت در آثار نویسندگان زن دهه‌ی هشتاد (ارسطویی، پیر زاد، وفی)، فصلنامه علمی - پژوهشی زن و جامعه، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۸.
۹. کالنی، سمیه، سفیری، خدیجه، تناقض‌های هویتی جوانان در کنش و واکنش با خانواده و جامعه با رویکرد زمینه محور، مسائل اجتماعی ایران، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۶.
۱۰. بلالی، اسماعیل، بختیاری سفر، زهره، محمدی، اکرم، محقق، حسین، عوامل مؤثر بر تضاد نقش‌های زنان و رابطه آن با تعارضات خانوادگی در شهر همدان، فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، شماره: ۴، ۱۳۹۵.

۱۱. حاج حسینی، حسن، بحران هویت و انحرافات اجتماعی، مطالعات راهبردی زنان، شماره ۱۷، ۱۳۹۱ ه ش.
۱۲. باقر، ساروخانی، مریم، رفعت جاه، عوامل جامعه‌شناختی مؤثر در باز تعریف هویت اجتماعی زنان، زن در توسعه و سیاست، پژوهش زنان، شماره: ۱، ۱۳۸۳.
۱۳. سازمان بهزیستی. (۱۳۹۹). "حمایت‌های اجتماعی از زنان و دختران"